

KATİLİNİ YARATAN ANNELİK: ELİF ŞAFAK'IN "İSKENDER" ADLI ROMANINDAN YOLA ÇIKARAK TÜRKİYE'DE KADINLIK VE ERKEKLİK ROLLERİNE DAİR BİR SORGULAMA

İlknur MEŞE*

ÖZET

Elif Şafak'ın "İskender" adlı romanı, Türkiye'de halen varlığını sürdüren, kadının 'namusu' ve erkeğin 'şerefi' üzerinden kadınlık ve erkeklik rolleri tanımlamalarına dair çok göndermeler bulabileceğimiz bir eser. Yazarın, kitabın kapağında bir erkek takım elbisesi içinde verdiği pozun bize anlattığı şey, tıpkı romanın başkahramanı olan İskender gibi, erkekleri, kabullere uygun erkeklik rolüne hazırlayanların kadınlar -özellikle anneler- olduğu gerçeğidir. Kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik, biyolojik farklılıkların yarattığı doğal bir sonuç olmaktan ziyade kültürel olarak inşa edilmiştir. Siyasi, ideolojik ve piyasaya yönelik çıkarlar doğrultusunda şekillenen erkeklik kavramı, akıl, güç, irade, başarı, aktiflik, şiddet uygulayabilmek, bağımsız davranmak, başkalarını yönetmeyi bilmek gibi sert anlamlar kazanırken, kadınlık kavramı bunların tam aksi olarak, şefkat, merhamet, vicdan, barışçıl, pasiflik ve duygusalılık gibi yufka anlamlara sahip olmuştur.

Kadın, erkek karşısındaki ikincil konumunu, eşitlikçi bir ilişki lehine stratejiler üreterek aşmak yerine, erkeğin gücüne talip olarak ödünlemeye çalışmıştır. Özellikle kırsal kesime ait bir özellik gibi görülmesinin aksine bütün bir kültürel sisteme hâkim olan kadınların erkek çocuk istemini meşru bir güç istemi olarak da okuyabiliriz. Kendi çaresiz konumunu erkeğe atfedilen güç ile ödünleme isteğinin, başka bir mağduriyet yaratması dışında bir faydası yoktur. Bunun travmatik sonuçlarını romanda, erkek çocuk doğuramadı diye kendi bedeninden onu ölüme sürükleyerek öç alan bir kadın ile kendi yarattığı erkeğin maktulü olan başka bir kadında görebiliriz. Bu iki kadın anne-kızıdır. Kadınlık ve onun izdüşümü olan annelik kuşaklar boyu üretilen bir şey olarak her yeni nesli, dışına çıkmaya çalışsa da bir miktar etkilemektedir. Hem kadınları hem de erkekleri bu iktidar döngüsü içinden çıkaracak şey, rollerin dayatmalarının farkına vararak kültürel sistemi sorgulamaları ve öznelik kapasitelerini işletmeleri olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadınlık, erkeklik, annelik ve babalık.

---

* Yrd. Doç. Dr. Aksaray Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü El-mek: inurmese@gmail.com

MOTHERHOOD CREATING ITS KILLER: BASED ON ELİF SHAFAK’S NOVEL “ALEXANDER” QUESTIONING THE FEMININITY AND MASCULINITY ROLES IN TURKEY

ABSTRACT

Elif Shafak’s novel “Alexander” holds many references to femininity and masculinity in the context of the ‘purity’ of woman and ‘honor’ of man, which still exist in Turkey. On the cover of the book, the writer poses in man’s suit which tells us that it is woman –especially mothers- who prepares man to the appropriate masculinity. The inequality between man and woman has been built culturally rather than a natural result created by biological differences. The concept of masculinity has been shaped by political, ideological, and market-oriented interests. In this sense, masculinity gained hard meanings like mind, power, will, achievement, activity, committing violence, acting independently, and knowing to rule the others. However, the concept of femininity - having the reverse situation- has soft meanings like compassion, pity, conscience, peaceful, passivity, and sensuality.

Woman has tried to negotiate her secondary position by aspiring the power of man. In this sense, we can assess woman’s wish for a male child as a wish of legitimate power. Her wish of compensating her helplessness with the power attributed to man has no benefit other than creating another victimhood. Femininity and its repercussion motherhood are something produced down the generations. More or less each new generation has been affected by this legacy. Both men and women will be able to get over this power cycle by questioning the cultural system and using the capacity of their subjectivity.

Key Words: Femininity, masculinity, motherhood, fatherhood.

Giriş

“İskender” adlı romanın kapağında, yazarın erkek takım elbisesi içinde poz verdiği boydan bir resmi vardır. Bu resimle ilgili olarak, yazarın kendi kitabının kapağına resmini koydurtacak kadar görünür olup olmamasından, bir edebiyat eserinin reklam aracılığıyla popüler kılınp tüketim kültürünün nesnesi yapılıp yapılmamasına kadar varan çeşitlikte eleştiri ve sorgulamalar yapılmıştır. Bütün bu görüşlerde doğruluk payı olup olmaması bir yana, o fotoğrafta gözden kaçırılan bir şey olduğunu düşünüyorum. Fotoğraf daha ziyade, yazarın yaratmak istediği İskender karakterine dair bazı göndermelere sahiptir. Şöyle ki, erkek kıyafetleri içindeki yazar, aslında İskender’in fazla erkeksi görünümünün altında, onu yaratan kadın ruhu ve elini, özellikle annesininkini anlatmaktadır. Bunu, bütün bir kitap boyunca yazarın, yarattığı karakterleri vasıtasıyla, kadınlık ve erkeklik rollerinin bir kuşak öncesinden başlamak üzere nasıl oluşturulduğunun izini sürmesinden anlayabiliriz.

Kitaptan yola çıkarak “kim mağdur, kim suçlu” sorularını sorabiliriz. Çünkü ‘bir oğlun annesini öldürmesi’ gibi travmatik ve bir o kadar da paradoksal bir durum içimize taş gibi oturmaktadır. Basit bir akıl ve vicdan işleterek, ‘ne yaparsa çocukları için yapar’ anlayışında somutlaşan, kutsallaştırılan ve idealize edilen bir annelik kavramının bize hissettirdiklerini düşünerek anneyi mağdur görüp, oğla ise vefasızlık ve hayırsızlık gibi her türden sözcük sarfedebiliriz. Aslında ana karakterlere baktığımızda bu siyah-beyaz şeklindeki toptancı aklı

Turkish Studies

yürütemeyeceğimizi görürüz. Evet, anne mağdur, ama aynı zamanda oğlunu, dönüp bir gün kendisinin kadınlığını namus kavramı üzerinden sorgulayacak kadar erkek egemen ideolojiye uygun yetiştirdiği için suçludur da. İskender de bu ideolojinin mağduru, ama hangi yüce kavram ve düşünce adına olursa olsun, işi, annesini -bir insanı- öldürmeye kadar vardırabildiği için suçludur.

Ana karakterlerin hepsi hem mağdur hem suçlu konumdalarsa eğer, o zaman bir artı ve bir eksinin birbirini etkisizleştirilmesi gibi onlar da etkisiz, nötr konumda olacaklardır. O halde suçlu kim? Buna cevaben, roller dayatan ve rollere uygun hareket etmeyi makbul ve doğru davranış olarak değerlendiren kültürü gösterebiliriz: İnsanları en başta cinsiyet açısından farklılaştıran, bu farklılığın kadın kısmına ağır roller yükleyen, erkek kısmını ise namus vb. gibi kavramlar üzerinden kadını denetleme, ona baskı kurma ve eve ekmek getirme dışındaki bütün eylemlerinde, yaptığının hesabını vermeme anlamında "sorumluz" bir konumda bırakan kültür. Bir cinsiyet olarak kadın ve erkek olma hali kendi başına şiddet, yıkım ve mağduriyet üretmemektedir. Bunları üreten katı ve eşitliksiz bir kadın erkek ayrımını dayatan erkek egemen ideoloji ve onun, sosyalleşme süreci boyunca zihinleri işleyerek yeniden üretimine kaynaklık eden kültürel yapıdır. Bu ideoloji toplumsal kültüre ve zihinlere o kadar sinmiştir ki, güçlenme arzusunda olan kadın bu iktidardan pay alabilmek için erkek zihniyetine ve ideolojisine sahip olmak zorunda kalmıştır. Zorunlu bir işbirliğine dayanıyormuş gibi görünen bu süreci bu şekilde okumak ilk elden doğru gibi gözükmeyle birlikte, daha dikkatle baktığımızda kadınların gücü arzuladıkları için bu ideolojiyle gönüllü işbirliğine girdiklerini görebiliriz. Yani, kadınlar, bu eşitlikçi olmayan ideolojiye diğer kadınların işbirliği ile karşı koyarak veya ev içinde farklı stratejiler işleterek erkeğin gücünü eşitlikçi bir ilişki lehine dönüştürmek yerine, bizzat mağduriyet söylemine tutunarak ve bu söylem aracılığıyla erkeğin gücüne talip olmuştur. Dolayısıyla erkeklik rolüne yüklenen anlamlardan dolayı eksik, güçsüz ve mağdur konumda kalan kadın, bu söyleme sahip çıkarak onu "meşru bir güç istemi" olarak kullanmıştır. Bu, kendilerini bu dünyada güçlü bir biçimde konumlandırmalarının araçlarından belki de en önemlisi olmuştur.¹

Kadının erkek çocuğu sahip olayı istemesini yine bir meşru güç istemi olarak okuyabiliriz. Erkek çocukla birlikte kadın, kayınvalide başta olmak üzere içinde bulunduğu kadınlar topluluğu karşısında güç elde edecektir. Bu gücü sürekli kılmak için oğlunu erkeklik rolüne uygun olarak yetiştir ki, -aslında bu, erkek çocukla birlikte ele geçirdiği gücü kolay kolay bırakmayacağı anlamına gelir- kayınvalide konumunda olduğunda da gücünü yine oğlu vasıtasıyla "gelin" üzerinde işletebilsin. Birbirinin nedeni ve sonucu şeklinde ayrılmaz parçaları olarak ortaya çıkan kadınlık ve erkeklik, şiddet, yıkım, mağduriyet ve yabancılaşmadan başka bir şey üretmemektedir. Çünkü kadınlar ve erkekler için, bu zincirleme oluşumun halkasını kıracak güçte bir öznel kapasitesinin gelişmesi zor gözükmektedir, ama imkânsız değildir. Onlar başlarda değindiğimiz gibi, kültürel yapının birer üretimi oldukları gibi eylemleriyle bu yapıyı aynı zamanda yeniden üretebilmektedirler. Yani hem mağdur hem suçlu konumda bulunmak aslında nötr konumda olmak anlamına gelmektedir. Bu nötr durumu eşitlikçi bir ilişkiye dönüştürme kapasitesini bize, kadınların tam da kendilerini onun üzerinden güce talip gördükleri o mağduriyet söyleminin kendisinin sorgulanması verecektir. Şöyle ki, öncelikle kadınları erkek karşısında ve erkek eliyle güçsüz veya eksik bırakılmış olarak görmek yerine, eylemlerinin hesabını verebilme anlamında sorumlu ve tam bir insan olarak görmek gerekmektedir. "Kadın, bir yarı nesne, yalnızca erkeğin sapkın tasarımlarına yarayan bir kap olarak"²görüldüğü için sebep olduğu yıkımlardan sorumlu tutulmamaktadır.

¹ Aksu Bora, İlknur Üstün, "Sıcak Aile Ortamı" Demokratikleşme Sürecinde Kadınlar ve Erkekler, TESEV Yay., İstanbul 2008, s. 47.

² Estele V. Welldon, Anne: Melek mi, Yosma mı? (Anneliğin İdealleştirilmesi ve Alçaltılması), Çev. Semra Kunt Akbaş, Can Kurultay, Ayrıntı Yay., İstanbul 2001, s. 119.

Burada anneliğin idealleştirilmesi de kadını kendi çocuklarına karşı eylemlerinden mesul olma konumundan uzaklaştırmaktadır. Çünkü hiçbir olumsuz eylem bir anneye, zaten annelik gibi yüce ve kutsal görevinden dolayı yakıştırılmaz. “Rahmin gücü kadınları erkeklerden ayırır ve annelik gücünü ortaya çıkarır...Bu normalde, iyi amaçlarla kullanılan bir güçtür; fakat bir aksilik olduğunda sevgi, doyum ve güvenlik yaratan içgüdüler bunların tam tersini üretebilir...Rahmin gücü, sapkınlıklara yol açabilir.”³ Kadınların kendilerinin de fark etmedikleri güçleri vardır. Annenin doğurma ve doğurduğunun gelecek yaşantısını belirleyebilme yönünde bir gücü vardır. Bunu çocuğuna sevgi, şefkat ve güven dolu bir ortam sağlayıp onun kendiliğinin gelişimine refakat ederek olumlu bir yönde kullanabilir. Welldon’a göre bunu söylemesi kolay ama yapması zordur. Çünkü anne de bir annenin kızıdır ve bu annenin de kendisine ait çok sayıda olumsuz erken yaşantıları ve travmaları olabilir.⁴ Bir insan ne kadar kendi çocuğuna aynısını yaşatmayacağını söylese de ebeveynlerinin ruhları onun annelik veya babalığını etkileyecektir. Nitekim romanda da geçmiş olumsuz aile yaşantılarının ana karakterlerin anne ve baba olma hallerini nasıl etkilediğini görebilmekteyiz. Annelik ve babalık kuşaklar boyunca üretilmiştir. Onun mirasından ne kadar istesek de kaçmak mümkün olamayabilir. Bunun mirasından, dolayısıyla da rollerin dayatmasından kurtulabilmek için belki de, İskender’in annesini öldürmesi gibi ağır travmatik bir olayın yaşanması gerekmektedir.

Makalede “İskender” adlı romandan yola çıkılarak, kadınlık/erkeklik rolü ile bu rollerin uzantısı olarak görülebilecek annelik/babalık rolleri, kişisel/psikolojik ve toplumsal/sosyolojik yansımaları ve sonuçları açısından sorgulanacaktır. Bu roller arasında, örneğin kadınlık rolüne yüklenen anlamlar ile annelik rolüne yüklenenler arasında veya erkeklik ile babalık rolü arasında paralellikler veya farklılıklar olup olmadığına dair çözümlenmeler de yapılmaya çalışılacaktır. Şunu belirtmek gerekir ki makale, bahsi geçen rollerin, kişilerin karakter yapılarına, buldukları çevreye, dönemin ruhuna, yaşa, sınıfa vs. gibi birçok unsura göre şekillenen birçok çeşidinin olduğunu kabul etmek ve aklımızın bir köşesinde tutmakla birlikte, daha ziyade romanda işlendiği ve aslında Türkiye’de halen de etkisini yitirdiğini söyleyemeyeceğimiz hâkim biçiminin çözümlenmesi üzerine inşa edilecektir.

Erkek Çocuk Doğurmak Uğruna Ölmeyi Göze Alan Annelik

“Namus kadınının zırhıdır...Zırhınızı kaybederseniz bakır akçe kadar kıymetiniz kalmaz, unutmayın...”⁵ (Naze)

“Kızlarımdan biri şanıma leke getireceğine Fırat’ta cesedi yüzün, yeğlerim.”⁶ (Berzo)

Naze, İskender’in büyükannesidir. Kocası Berzo ve altı kızıyla birlikte Fırat Nehri yakınlarında bir köyde yaşamaktadır. Altı kız çocuğundan sonra ikiz kız çocukları daha doğurmuştur. Naze’nin tek derdi, bu toplam sekiz kızın ne yiyip ne içeceği veya geleceklerinin ne olacağı değil de, acaba bir sonraki hamileliğinde erkek çocuk doğurup doğuramayacağıdır. Cinsiyetinden dolayı kendisine verilmiş olan değersizlik duygusunu kızlarına da aktarır. Ona göre kız çocuğunu bekleyen tek gelecek, ne eğitilmiş ve meslek sahibi olması ne de mutlu olmasıdır, sadece evliliğidir. Ama bunda bile, kızlarının iyi bir eşle, iyi bir evlilik yapması gibi bir beklentiye sahip değildir. Daha doğrusu onlarla ilgili olarak iyi hiçbir beklentiye sahip değildir. Bu yüzden okula gitmelerini, ayakkabılarını eskitmekten başka bir işe yaramayan boşuna bir çaba olarak görür. Bir gün bununla ilgili olarak söylendiğinde kocası Berzo’dan, “kızlarının anayasayı okuyup

³ A.g.e. s. 55

⁴ A.g.e., s.77

⁵ Elif Şafak, İskender, Çev. Omca A. Korugan (Yazarla birlikte), Doğan Yay., İstanbul 2011, s. 66.

⁶ A.g.e., s. 270.

haklarını bilsinler” diye okula gittikleri cevabını alınca, “Kızların koca bulmasına ne faydası olacak bunun?” diye sormaktan kendini alamamıştır. Berzo da bunun üzerine: “Bir gün kocaları onlara fena muamele ederse sineye çekmeleri gerekmez. Çocuklarını alıp çıkıp giderler”.der. Naze, “nereye” diye sorduğunda, “Babalarının evine...” cevabını verir. Konuşmayı bitirecek son sözü Naze söyler: “Kızlarımdan hiçbiri kocasını terk etmeyecek. Eden olursa eşek sudan gelinceye kadar döverim, o zaman ölmüş olsam bile. Hortlak olur gelirim vallahi!”⁷ Burada Berzo, kızlarının okuması, kendilerini kocalarına ezdirmemeleri görüşünde karısına nazaran daha hassas, duyarlı ve ileri görüşlü gibi durmaktadır. Ama konu namus olduğunda katı cinsiyetçi tutumda karısından aşağı kalmaz. Kızların en büyüğü, bir gün köye gelen sağlık memuruyla kaçır ve oğlanın evlenmekten vazgeçmesi üzerine kız da tekrar baba evine dönmek zorunda kalır. Kızın kendini asarak gerekeni yapması hususunda (ikinci) karısına talimat veren Berzo olmuştur.

Kadının namusu söz konusu olduğunda bu ağır yük sadece kadınlara yüklenmiş olsa bile hem kadınlar hem erkekler aynı görüşü paylaşabilmektedirler. Namus genelde evlilik dışı cinsel ilişkinin gerçekleşmemesi ve bekâretin korunması anlamında kullanılmaktadır. Böylece son derece soyut bir kavram, kadın bedeninin denetlenmesi amacıyla bekârete indirgenerek gayet somut bir karşılığa sahip kılınmıştır.⁸ Bunu, kadının baskı ve denetleme yoluyla sınırlar içinde tutulması ve böylece kadın ve erkeğe dair kadim farklılığın yeniden üretilmesi olarak görmenin yanı sıra, kadının mülkleştirilmesi olarak da okuyabiliriz. Erkek, namus kavramına yüklenen “cinsel” anlamıyla kadının ilk ve tek sahibi olarak onu mülkleştirmektedir. Erkek, namuslu kadın üzerinden aslında kendi değerini artırmaktadır. Ancak, namuslu kızlara sahip bir baba veya namuslu bir eşe sahip bir erkek alını ak, başı dik bir şekilde durabilecektir. Namusunu koruyarak değerlenen kadın bu yolla erkeğin toplum içindeki değerini de korumaktadır. Kadın üzerinden alını ak, başı dik olarak değer kazanan erkeğin namusuna halel gelmesi durumunda ödediği bedel, bir müddet (kadının öldürülmesine kadar) toplum içinde şeref ve haysiyetine leke sürülmüş bir şekilde dolaşmaktan başka bir şey değilken, kadın bunu canıyla ödemektedir. “Benim değerimi yücelttiğin müddetçe değerlisin, aksi halde bir önemin yok” şeklindeki sonucun derinleştirdiği adaletsiz ve insaniyetsiz durumu yok saymak mümkün gözükmemektedir. Kadınların namus üzerinden ontolojik belirlenmelerini Naze'nin kızlarına söylediği şu sözlerde görebiliriz:

“Kadın kısmı incecik, ak patiskadan yapılmıştır... Erkeğin kumaşıyla kalın ve koyu renkliymiş. Yaradan böyle yaratmış: Birini diğerine üstün kılmış. Niye böyle yaptığına fanilerin akli ermezmiş; o yüzden soru sormamak en iyisiymiş. Beyazın üstünde en ufak bir kir bile gözden kaçmazken siyah zemin leke göstermezmiş. Aynı şekilde alına leke sürülen kadınlar hemen fark edilir, tıpkı kabuğun danelerden sıyrıldığı gibi ayrılırmış diğerlerinden. Yani bir bakire kendini bir erkeğe verdiğinde –sevdiği de olsa- her şeyini kaybedermiş ama erkeğe hiçbir şeycik olmamış.”⁹

Naze kızlarını, onlarla ilgi bir koca bulmaları dışında hiçbir beklentiye sahip olmayarak değersizleştirir. Kendisinin de bir kız çocuğu olarak musibet gibi görülme mirasını kendi kızlarına aktarır. Sırf cinsiyeti kadın olduğu için doğduğu andan itibaren ana-babası tarafından küçük görülen kız çocuğu anne olduğu zaman, bir kadın olduğu gerçeği yüzünden kendinden intikam almak için bilinçsizce de olsa başka araçlar bulur.¹⁰ İç zihinsel yapıların çökmesi sonucu tutarlı bir kendilik duygusu oluşturamayan kadının anneliği sapkın bir hal alır. Welldon'a göre bu durumda kadın ya kendi bedeninden ya da kendisinin bir uzantısı olarak gördüğü bebeğinden intikam alacaktır.¹¹ Naze erkek çocuk doğurmakla yükümlü tutmuştur bedenini. Bu yüzden sekiz kız çocuğundan sonra bile, hala inatla hamile kalmaya devam etmiştir. Ona göre bir kadın bedeni

⁷ A.g.e., s. 61.

⁸ Aksu Bora, İknur Üstün, a.g.e., s. 68.

⁹ Elif Şafak, a.g.e., s. 66.

¹⁰ Estela V. Welldon, a.g.e., s. 96.

¹¹ A.g.e., s. 22.

ancak erkek çocuk taşıdığı zaman değerli ve anlamlı olacaktır. Öyle ki, son hamileliğinde bebeğinin erkek olması gerektiğini söyler. Çünkü bunca kızıdan sonra Allah ona bir erkek çocuk borçludur. Bebek ters geldiği için doğum esnasında problem çıkar. Ebe ya anneyi ya da bebeği kurtaracaktır. Anneden yana tercihini kullandığında, Naze bunu fark eder ve doğum esnasında başını kaldırıp hiddetle şu sözleri haykırır: “Kes beni kaltak! Çıkar bebemi... Oğlum geliyor! Seni hain kıskanç karı! Al makası eline! Hemen! Yar karnımı, çıkar oğlumu!”¹² Naze kurtarılamaz ve cinsiyeti konusunda yanıldığı bebek ise kısa sürede ölür. O da bir kızdır. Erkek çocuk doğurmakla yükümlü tuttuğu bedeninden, görevini yerine getiremediği için, kendini ölüme sürükleyerek intikam alır. Bu arada arkada kalan onca evladını annesiz bırakarak kendiyile birlikte onları da kurban durumuna düşürmüştür. Aslında onlar için zaten anneleri yaşasa dahi, kurban pozisyonundan başka bir şey söz konusu olmayacaktır.

İnsanda kendine dair olanın bastırılması nefret ve saldırganlık oluşturur. Ancak bu duygular baskıyı uygulayana yöneltilemediği için başka kurbanlara aktarılır. Kadınlar örneğinde bu duygular kendine ya da çocuklarına yansıtılır. Gruen’e göre “bu gelişimin tipik yanı, insanın, kendi kurban durumunu daima inkâr etmesidir. Çünkü kendi acımız ve çaresizliğimiz, bir zamanlar bizi değersiz kılan şeyin parçalarıdır. Böylece kurban oluş, suçu icra eden oluşun bilinçsiz temeli haline gelir.”¹³ Naze örneğinde olduğu gibi, kadın, kurban durumunda oluşunu inkâr ederek kendini o duruma düşüren anne-babasını ve toplumsal kültürü sorgulamaktan uzaklaşmaktadır. İnkâr etmek, onu, kurban durumuna düşüren gücün aynısını istemeye sevk etmektedir. Çünkü ancak bu yolla, yani kendi cinsiyetinin yüceltici zıddını arzularak, ona sahip olmayı isteyerek ontolojik varlığını kabul ettirecektir. Burada kadın tam bir iktidar döngüsü içine girmektedir: Cinsiyetinden dolayı annesi ve babası tarafından tedhiş edildiği gerçeğiyle yüzleşememe ve kurban durumunda oluşun reddi, bunu kendini bu duruma düşüren güç ile ödünleme ve sonuçta aynı suçun yeniden işlenmesini sağlayacak yeni bir icracısının ortaya çıkması. Toplumsal kültür, efendi rolünü oynayacak yeni kadınları ve anneleri döngü kırılmadığı müddetçe yaratmaya devam edecektir. Kendi olmaktan nefret eden kız çocukları ve kendi olduğu için değil de sırf erkek olduğu için sevilen erkek çocuklar: Her iki halde de sağlıklı birey olmaya yönelik imkânlar kısıtlı gibi gözükmektedir.

Kadının özneliği erkek tarafından şiddet, kıskançlık, kadına atfedilen cehalet ve bilgisizlik, kadın bedeninin namus ve giyim-kuşam yoluyla denetlenmesi vs. gibi türlü yollarla örülenmektedir. Kadınlık rolü erkeklik rolüne göre ağır yüklerle görevlendirilmiştir. Kadın namusuyla ilgili konularda kendinden mesul kılınmıştır. Erkeklik ise, bu denetleme ve baskı dışında bir de ekmek parası kazanmak gibi rollere sahiptir. Onun dışında iktidar ve bir o kadar da “sorumuz” konumdadır. Annelik ve babalık rolleri de kadın ve erkeğin özsel rollerine uygun bir şekilde inşa edilmiştir. Erkek baba olduğunda bu sefer ilave olarak kız çocuklarının da namusundan sorumlu konumda olmaktadır. Yani eşinin ve kız çocuklarının namusundan sorumlu olmak ve evin geçimini sağlamak gibi konuların dışında sorumsuz konumunu devam ettirmektedir. Kadının anneliği ise eski rolünden bir farkla ayrılmaktadır. Anne olarak kadın namusundan sorumlu olmanın dışında çocuklarıyla ilgili konularda o kadar da sorumlu konumda bulunmamaktadır. Çünkü zaten anneliğin kutsal olduğuna dair bir kazanımı olduğu için çocuklarına karşı eylemleri sorgulanmaz olmaktadır. Erkek namuslu bir anne olduğu müddetçe kadının anneliğini sorgulama yönünde bir girişimde bulunmamaktadır. Böylece aslında anneliğin kutsallığı da kadının namuslu olması şartını içinde barındırmaktadır. Şartlı olsa bile kutsal annelik rolüyle kadın, çocuklarıyla ilişkisinde onları etkileme yönünde aktif ve güçlü bir konumda bulunmaktadır. Baba ise şartlar yerine getirildiği müddetçe eşiyile çocukları arasındaki ilişkiye karışmayarak, denetleyici rolüne

¹² Elif Şafak, a.g.e., s. 103.

¹³ Arno Gruen, İçimizdeki Yabancı (Nefretin Kökenleri Yabancı Olana Nefret ve Sonuçları), Çev. İlknur İgan, Çitilembik Yay., İstanbul 2007, s. 47.

rağmen edilgen bir konuma düşürülmektedir. Öyle ki, romandaki Berzo karakterine geri döndüğümüzde, karısının erkek çocuk doğurma hırsı uğruna kendini ölüme sürüklemesine ve onca kız çocuğunu görmezden gelmesine pek de bir ses çıkarmamış olmasını onun edilgen konumuna bağlayabiliriz.

Katilini Yaratan Annelik: İskender ve Annesi

Pembe on yedi yaşında anne olur ve ilk çocuğu erkektir. Doğumdan sonra mutludur ama aynı zamanda huzursuzdur da. Çünkü annesinin onca hırsla ulaşamadığı oğlan çocuğuna kendisi daha on yedi yaşında kavuşmuştur. Pembe yatağında yatarken annesinin göklerde bir yerde kendisini hasetle seyrettiğini düşünerek huzursuz olur. Daha hamileliğinde gördüğü kâbuslardan dolayı da evhamlı biri haline gelmiştir. Azrail'den korumak için oğluna isim dahi vermez. İlerleyen zamanlarda köyün üç yaşlısına bu meseleyi danışan Pembe artık bir isim koymak zorunda kalır. Ama bunu kendisi yapmayacaktır. Baharda azgın akan bir nehrin üzerindeki köprüden sağ salım geçen ilk kişinin oğluna ad koymasına karar verilir. Pembe oğluyla birlikte köprünün başında beklemeye başlar ve yaşlı bir kadının geldiğini görür. Ona meseleyi anlatır ve bir ad önermesini ister. Kadın iki tane isim var diye söze başlar. "Biri Selim. Vaktiyle böyle bir sultan varmış; hem şairmiş hem bestekâr. Evladın yumuşak huylu, merhametli, vicdan sahibi olsun istersen ona bu ismi ver." Pembe ikincisini de sorar.

"İkincisi, askerlerin önünde yürüyen, aslanlar gibi savaşan, her muharebeyi kazanan, düşmanlarının yüreklerine korku salan, diyar üstüne diyar, taht üstünde taht fetheden, Doğu ile Batı'yı birleştiren, hep daha fazlasını isteyen anlı şanlı bir kumandan ve hükümdarın adı. Evladın da bir ordu insana liderlik etsin dilerse ona bu ismi ver."¹⁴

"Bu daha iyiymiş" diyen Pembe böylece oğlunun adının İskender olmasında karar kılar. Yumuşak huylu, merhametli ve vicdan sahibi bir insan olmasından ziyade oğlunun lider, kumandan ve hükümdar olmasını tercih etmiştir. Zaten ona "sultanım" diyerek seslenir.

İskender sünnette yaşadığı olumsuz bir deneyime kadar hayatından memnun bir çocuktur. Sünnet zamanı geldiğinde annesi bütün gün, oğlunun gerçek bir erkek olacağını söyleyip sevinçten ağlar. Fakat herkes kendisinden ağlamamasını ister. İskender annesinin ağlama özgürlüğüne karşılık kendisinin ağlayamamasına akıl erdiremez. Böylece acı karşısında, bu kendi acısı dahi olsa katı bir duruş sergilemesi hususunda ilk erkeklik dersini alır. Sünnetten korkarak kaçan ve meşe ağacının bir dalına sığınan İskender'i annesi: "İn aşağı dedim sana! Babanı rezil ettin. Senden başka herkes sünnet oldu. Bir sen ödleğ çıktın." Sözleriyle rencide edip ve utandırarak aşağı indirmeye çalışır. İskender'i en sonunda, sünnetin olmayacağını söyleyerek ağaçtan indirir, ama indirdiği gibi tokatı basar ve "bir daha babanı atanı utandırmayasın" diyerek onu sünnetçiye teslim eder. İskender annesinin onu kandırmasını kabul edemez. Sünnet boyunca donuk ve tepkisiz durmasının sebebi de budur. Yani başından beri kendisinin ancak kandırılarak dâhil edildiği bir oyunun içerisinde bulunmasıdır. Özellikle de kendisini çok sevdiğine inandığı annesinin böyle bir şey yapması ona, sevginin, içinde yalanı ve oyunu barındırabilecek karmaşık, hele de saf olamayacak bir duygu durumu olduğunu göstermiştir. Bu durumda sevgi, çocuğun varlığından dolayı değil de ancak anne-babanın beklentilerini karşıladığı zaman ortaya çıkabilecek bir poza dönüşür. Çocuk bu istismar edici sevginin nesnesi haline geldiğinde Gruen'e göre birbiriyle ilişkili üç duygu hali ortaya çıkmaktadır: Birincisi, beklentiyi karşılayamama korkusu; İkincisi, çocuğun kişiliğini tanımayan güçlere karşı saldırganlık; Üçüncüsü ise, çocuğun varlığı nedeniyle sevilmesi yerine, ödül ve övgü yoluyla yaratılan itaatkârlık.¹⁵ Burada İskender'in geliştirdiği duygu durumunun saldırganlık olduğunu söyleyebiliriz. Böylece öfke ve saldırganlığın İskender'in var

¹⁴ Elif Şafak, a.g.e., s. 109.

¹⁵ Arno Gruen, *Empatinin Yitimi (Kayıtsızlık Politikası Üzerine)*, Çev. İlknur İgan, Çitlembik Yay., İstanbul 2006, s. 46.

oluşunun özü haline gelmesiyle, dünya da onun için tehditkâr, insanın sürekli savaş halinde olacağı bir yer haline gelir.

İskender bu olaydan bir ders daha çıkarır: O da korkup kaçmaması gerektiği dersini. Yıllar sonra hapisanede yattığı sırada, korkmadığını belli etmek için gardiyanın karşısında dik durup gözlerini kaçırmadan ona bakarken, sünnetçiden kaçıp ağaca tırmandığı günden beri bir daha asla kaçmadığını, korkularıyla hep yüzleştiğini söyler: “Korkularıyla, düşmanıyla, cümle âlemlerle. Hata yaptığım oldu. Hem de vahim hatalar. Ama kaçmadım.”¹⁶

Buna benzer bir durumu bu sefer de babasıyla yaşamıştır. İstanbul’da bulunuşlarının son senesinde İngiltere’ye gidecek olmalarından dolayı adak olarak bir koç alınmıştır. İskender koçu sevmiştir. Amcası Tarık’ın ona fazla alışmamasını çünkü yakında kesileceğini söylemesi üzerine soluğu babasının yanında alır. Babası, bir tanecik oğlunun isteğini esirgemeyeceğini söyleyip koçun kesilmeyeceğine dair söz verir. Fakat ertesi gün onu çarşıya gönderip yokluğunda koçu keserler. Sahip olduğu ilk ve son hayvanının ölümü, babasının yalan söylemesi, annesinin onunla suç ortağı olması ve öyle söylenildiği gibi biricik olmadığı gerçeği İskender’in canını yakar. Bu yüzden yemeği önüne koyduklarında yemez. Babası otoritesine bu şekilde kafa tutulması üzerine sinirlenir ve İskender’in başını tabağın içine sokar. Yemeği bir miktar yiyen İskender, aldığı tadı ezikliğinin tadı olarak değerlendirir. Çünkü bir tarafı babasının otoritesine itaat etmiştir. Babası yaptığından utanıp da bu işten vazgeçtiğinde İskender ona dik dik bakar ve pısrıklığın bu hayatta bir faydası olmadığını anlayarak bir daha asla kendini ezdirmeyeceğine söz verir. Ve etin tadıyla ezikliğini birleştirmesi nedeniyle, bir daha kendini asla ezik hissetmemek için et yememeye karar verir.

İskender bir daha kendini ezdirmeyeceğine dair verdiği sözü tutar. Kendisine kötü muamele yapan bir grup çocuğa gününü göstermek için çetesini oluşturur ve gidip çocukları döverler, karşı grubun elebaşısını da bir kanala atarlar. Kanala atılan çocuk zatüre olup hastaneye yatırılır. Çocuğun annesi, İskender’in evine gelip annesine olaya İskender’in bir dâhili olup olmadığını sorar. İskender’in annesi de oğlunun bütün gün kendisiyle birlikte olduğunu söyleyip onu korur. Kadın gittikten sonra da, bu olaydan oğlunun sorumlu olduğunu bildiği halde uyarıcı hiçbir konuşma yapmamıştır. Sadece gözlerinde bir gurur ışıltısı ile durup öylece oğluna bakmıştır.

İskender annesinin biricığıdır. Hiçbir kısıtlamaya maruz kalmadan yetiştirilir. Evin kısıtlı imkânlarına rağmen kendine ait bir odası vardır. Kardeşlerine karşı annesinin gözündeki bu üstün konumu dışarıda da devam eder. Kendi arkadaş grubunun lideridir. Boks yapar, yakışıklıdır ve okuldaki bütün kızların gözdesidir. Yürüyüşü bir erkek olarak kendine olan güvenini, cesaretini gösterir şekilde, gelip geçenleri tartarcasına omuzları dik ve çenesi havada, ileri doğru hamle yapar gibidir. Hâlbuki Pembe’nin, kızı Esmâ’ya davranışları öyle değildir. Esmâ özellikle ergenlik çağına girdiğinden beri Pembe ona karşı katı bir tutum içindedir. Sürekli yapmaması gerekenleri hatırlatıp, erkekler konusunda uyarılarda bulunur. Cinsellikle ilgili kurallar ve yasaklar, kızının bir kadın olmaya başladığı gerçeğine dair adeta bir karşı koyuş gibidir. Hatta koca bulamayacak diye öyle çok kitap okumasına da karşı çıkar. Pembe, annesi Naze’nin bir zamanlar kendilerine söylediği birçok şeyi bugün kendi kızına söyler hale gelmiştir. Londra’da yaşıyor olmaları dahi anneliğin kız çocuğu karşısında bu kısıtlayıcı biçimsel yönüne dair olan söylemsel aktarımını etkilememiştir.

İskender’in, annesi tarafından sorgulanmayan muktadir davranışları onu her yerde böyle davranmaya itmiştir. İskender, annesinin başka bir erkekle gizliden gizliye buluşmalarından, babasını bulup -babası o sırada gazinoda çalışan başka bir kadın uğruna evi terk etmiştir- gerekeni yapması hususunda haberdar etmeye karar verir. Ama babasıyla konuşmasından istediğini alamaz. Çünkü babası, ikisinin birbirlerini sevmediğini ve birçok kez annesinin boşanmak istediğini ama

¹⁶ Elif Şafak, a.g.e., s. 83.

kendisinin kulak asmadığını, aslında doğrusunun bu olduğunu anlatır. Bunun üzerine İskender: "Madem sen halletmeyeceksin bu meseleyi, o zaman ben hallederim."¹⁷ diyerek gider. İskender'in bu kararını destekleyen iki kişi daha vardır: Biri arkadaşı Hatip, diğeri ise amcası Tarık'dır. İskender Hatip'e aileden birisi, örneğin annesi günah işliyorsa kendisine ne düştüğünü sorduğunda: "Ben olsam annemin, kız kardeşimin ya da karımın, kimsenin şerefimi iki paralık etmesine izin vermezdim."¹⁸ cevabını almıştır. Amcası Tarık da, namus konusunda katı bir tutum içerisindedir. Ona göre, "Namus konusunda bahtsızlığa uğrayan adam ölü bir adam demektir." O bunu iyi biliyordu, çünkü babası bizzat yaşamıştı. "Sirozdan ölmemişti baba. Alkol sonunu hızlandırmış olabilirdi ama esas sebep değildi. Haysiyetine sürülen lekeydi onu öldüren."¹⁹ Hâlbuki babasının en ufak bir olayı bahane ederek annesine ve kendilerine şiddet uygulamasını, bu yüzden annesinin artık dayanamayarak gitmek zorunda kaldığını ve ekonomik güvencesi olmadığı için bunu ancak başka bir adamla kaçarak yaptığını dikkate aldığımızda Tarık'ın babasını masum çıkarmasını adaletsiz ve gayri insani bulabiliriz. Tarık'da içselleşen erkek egemen ideolojiye göre, bir kadının evliken başka bir adamla kaçmasının, namus kavramı açısından değerlendirildiğinde hiçbir kabul edilebilir sebebi ve açıklaması olamaz. Erkek ideoloji o kadar tek boyutlu bir bakış dayatmaktadır ki, Tarık babasının kendilerine yaşattığı olumsuz deneyimleri dahi yok saymaktadır. Kurban durumunda oluşun reddi Tarık'ın bizzat suçlu oluşunun temellerini hazırlamıştır. Tarık, yeğeni İskender'i annesinin başka bir erkekle buluştuğundan haberdar ettiğinde, bununla yetinmeyip, ailenin haysiyetine sürülecek lekeyi düşünerek gerekeni yapması konusunda da yönlendirmelerde bulunmuş, kurban durumunda oluşunun bedelini kendi annesiyle özdeşlik kurduğu İskender'in annesiyle ödettirmeye çalışmıştır. Çünkü zamanında kendileri annelerine böyle bir bedel ödettirmemişlerdir. Kimliğini, kendisine asıl zarar veren olmasına rağmen babayla (otoriteyle) özdeşleşerek oluşturduğu için Tarık, acısının ve kurban durumunda oluşunun gerçek temellerini göremez hale gelmiştir. İdealize ettiği erkek ideolojisi ona, acısını bastırmayı ve bu güçten faydalanarak hayatta kalmayı öğretmiştir. Bu yüzden iyi ve doğru kavramları yer değiştirmiştir. Tarık ve İskender için "iyi" olan babaları, "kötü" olan anneleridir. "Doğru" olan şey, namus adına anneleri dahi olsa cezalandırılması, "yanlış" olan ise, kocasından her türlü şiddet dahi görse kadının, kullanabileceği imkânlar doğrultusunda (örneğin ancak başka bir erkekle kaçarak) artık buna dur demesidir. Gerçi Pembe kocasından dayak yememiştir, ama kocasının başka bir kadınla olan ilişkisi yüzünden ekonomik ve psikolojik şiddet yaşamıştır.

İskender babasının başka bir kadınla yaşamak için evi terk etmesi üzerine evin erkek çocuğu konumundan reisi konumuna yatay bir geçiş yaparak, annesinin namusundan sorumlu hale de gelmiştir. Zaten büyük oranda annesinin eliyle, sonra da çevresindeki kadın ve erkeklerin telkiniyle bu mevkiye layık olacak şekilde yetiştirilmiştir. Bu yüzden İskender annesiyle ilgili konularda, örneğin babasının yokluğunda onun çalışması, giyim kuşamı vs. gibi konularda gereken talimatları verme noktasında bir çekince veya sıkıntı yaşamamıştır. Hatta, annesini bıçaklama fikrinden vazgeçecekken onu tembihlediği şeyleri yapmaz bir halde gördüğünde öfkelenip yeniden karar verdiğini söyler: "Ben ona sokağa çıkma dememiş miydim? Bacaklarını ortada bırakan, dizinin üstünde elbiseler giymesini yasaklamamış mıyım? Kurallarımı hiçe sayıyor, düpedüz alay ediyordu benimle."²⁰ Gerçi bu yasakları, annesinin bir aşığı olduğunu öğrendikten sonra ve etrafta bu konuda bir dedikodu yayılmasına karşı kendince haklı olarak koyduğunu düşünmektedir. Aslında bu durum İskender'in, annesini bir özne olarak görmediğini de gösterir. Daha ziyade onu, evin reisi olarak kendi otoritesine itaat etmesi gereken bir nesne olarak görmektedir. Annesinin İskender'i, kendiliğini dikkate almadan sadece kendisinin de etkisinde olduğu güçlü erkek

¹⁷ Elif Şafak, a.g.e., s. 337.

¹⁸ A.g.e., s. 330.

¹⁹ A.g.e., s. 222-223.

²⁰ Elif Şafak, a.g.e., s. 365-366.

ideolojisine göre yetiştirmesi, İskender'in annesini namus konusunda itaatkâr sınırlar içinde olmaya zorlaması, babanın başka bir kadınla yaşayarak sorumluluklarından kaçması, Tarık'ın bir oğlu annesini öldürmeye yönlendirmesi, hem İskender'in hem de Tarık'ın kendilerini kurban durumuna düşüren gerçek sebepleri görememeleri, vs. birçok olayı düşündüğümüzde burada eksik olanın insanların öznellik kapasiteleri olduğunu görebiliriz. Hepsini kendiliklerine yabancılaşıp erkek egemen kültürel sistemin kendilerine belirlediği erkeklik ve kadınlık rollerinin dar sınırları içinden hareket etmektedirler.

Değerlendirme: Yabancılaşan Kadınlar ve Erkekler

“Bir mesafe olmalı. Düşmanla senin aranda, yediğin darbeyle iç organlar arasında, bireyle toplum arasında, geçmişle bugün arasında, anılarla vicdan arasında... Bu hayatta yaptığın ya da hissettiğin her şeyde bir mesafe olmalı. Mesafe seni korur.”²¹

Roller dayatan toplumsal bir kültüre sahibiz. Bu toplumsal kültürde rollere uygun davranışlar sergilemek doğru ve makbul sayılırken, rollere uygun davranmamak “sosyal ihanet” olarak değerlendirilip damgalanmaktadır. Alternatif bir sosyalleşme tarzı gelişmediği için başka türlü davranabilme yeteneğini insanlar geliştirememektedirler. Ancak eğitim yoluyla yükselmiş, kentli, orta veya üst sınıf mensubu insanlarda rol dayatmasının etkisini az görebiliriz. O da, bu insanların rollerin sınırlarını esnetmeye veya onları aşmaya yönelik sosyal ve ekonomik sermayeye sahip olmalarındandır.

Bizim kültürümüzde kadınlar eğitilmiş ve meslek sahibi olsunlar veya olmasınlar ev içi ve ev dışındaki rol dağılımında, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıkla meşruiyetini sağlayan eşitsiz bir durum söz konusudur. Aslında sadece bizim kültürümüzde değil, Batı kültüründe de erkek egemen bir sistemin oluşması ve buna bağlı olarak özel ve kamusal alanda erkek ve kadın arasındaki hiyerarşik ilişki, modern militarist ulus-devletlerin, milliyetçiliğin ve kapitalist ekonomik sistemin gelişmesiyle mümkün olmuştur.²² Modern erkeklik kavramı, akıl, güç, irade, başarı, aktiflik, şiddet uygulayabilmek, bağımsız davranmak, başkalarını yönetmeyi bilmek gibi anlamlara sahip kılınmıştır. Kadınlığa ise bunların tam aksi olarak, şefkatli, merhametli, vicdanlı, barışçıl, pasif ve duygusal olmak gibi anlamlar yüklenmiştir. Bu tanımlamaların bütün erkek ve kadınları bağlayan kati şeyler olmadığını belirtmek gerekmektedir. Öncelikle hem erkeklik hem de kadınlık biyolojik zorunlulukların dayattığı değil tamamıyla toplumsal olarak üretilmiş kavramlardır. İkinci olarak bu kavramlar tek biçimli ve total belirleyiciliğe sahip kavramlar değildir. Aksine, toplumsal olarak üretildikleri için, yaşa, sınıfa ve etnik kökene göre değişen çeşitlilikte farklı halleri vardır. Bu yüzden ne erkekliğin ne de kadınlığın tek biçiminden bahsedemeyiz. Ama yine de özel ve kamusal alanda erkek hegemonyasının olduğu ve kadının da bu hegemonyanın mağduru olduğu gerçeğini göz ardı edemeyiz.

Kadını sadece ezilen/mağdur konumunda gördüğümüzde onu erkeğin pasif bir bağımlısı kılmış oluruz. Hâlbuki farklı kadınlık deneyimleri olduğunu söylerken, kadının bu konumunu esnetmeye, aşmaya veyahut da bu konum içinde güç elde etmeye yönelik değişik stratejiler üretebildiğini kastetmekteyiz. Bizim İskender örneğinden yola çıkarak sorgulamaya tabi tuttuğumuz, kadınlığın tek yaşanan şekli değil ama hâkim bir şekli olan, erkek çocuk üzerinden erkeğin gücünü ödünleyerek kendine ontolojik bir yer açmaya çalışan kadınlık modelidir. Özellikle geleneksel kültürün hâkim olduğu kırsal alanlarda, kız çocukları eğitim ve meslek sahibi olma gibi yollarla bağımsızlaşamadıkları için sadece evlilik yoluyla aile baskısından kurtulabilmektedirler.

²¹ A.g.e., s. 129.

²² Erkeklik kavramının nasıl oluştuğuna dair kısa bir tarihçe için bkz. Serpil Sancar, Erkeklik: İmkansız İktidar, Metis Yay., İstanbul 2009, s. 47-54.

Babanın tahakkümünden kocanın tahakkümüne geçiş, kız çocuğuna fazla bir özgürlük alanı sunmadığı için, erkek çocuk hayali burada var olan sınırlar içinde güç elde etmenin tek mümkün yolu gibi durmaktadır. Ezik konumu kadını, güçlü olanla kendini özdeşleştirmeye, ona hayranlık duymaya ve ona sahip olma arzusuna itmektir. Naze örneğinde olduğu gibi, kendini ölüme sürükleyecek bir hırs ve hasetle erkek çocuk istemine sahip olmak başka ne türden bir sebeple açıklanabilir? Naze, kendi bedenini sadece erkek çocuk doğurmakla görevlendirmiş, bu görevi yerine getiremediğinde ondan öç almak için kendini öldüren bir kadındır. Pembe, annesinin evlilik, erkekler, bekâret ve namus hakkında söylediği kanun hükmündeki kurallara eleştirel bir tutum sergilerken, kendisi de Londra'da kızına aynı şeyi yapacaktır. Bu da kadınlık söyleminin miras gibi kuşaktan kuşağa aktarıldığını göstermektedir. Yani kadınlık ve ona atfedilen annelik kuşaktan kuşağa üretilen bir rol olarak varlığını sürdürmektedir.

Erkeklik rolü, her ne kadar iktidarın/gücün adı olarak üretilmişse de, bu rol kendine atfedilen güç ile ters orantılı olarak edilgen bir hale de gelmiştir. Berzo ve daha sonra da İskender'in babası Âdem örneğinde gördüğümüz gibi, erkek olarak zaten varolan iktidar konumları onları daha aktif hale getirmemiştir. Aksine çocukları söz konusu olduğunda sorumsuz konumları daha bir göze çarpmaktadır. İktidar konumunda olmanın, kendisine o gücü atfedilen arasında paradoksal bir ilişki yaşanması gibi tuhaf bir sonucu da söz konusudur. Birisinin gücüne hayran olmak o kişi üstünde iktidar kurulmasına da hizmet eder.²³ Erkeklik ideolojisi bundan çıkarı olan kadınlar olduğu müddetçe sürecektir. Çünkü kadın, erkeğin gücünü sürdürdüğü müddetçe kendi gücünü de koruyacaktır. Eğer kadın ile erkek arasında bu türden eşitsiz bir ilişki olmasaydı, ne kadın ne de erkek bu türden iktidar oyunlarına girişmeyeceklerdi. Fakat kadın, erkek üzerinden ve ona sahip olarak güç elde edeceği için bu ideolojinin üreticisi konumunu sürdürmektedir. Kadınların erkeğin gücüne olan gereksinimleri onların erkek üzerinde iktidar kurmalarına da olanak verdiği için, erkekleri aslında yarı-iktidar veya etkisiz iktidar olarak tanımlayabiliriz. Onun için ne kadar ataerkil bir toplum gibi gözüksek bile aslında anaerkil bir toplum özelliği sergilediğimiz söylenir.

Romanda işlenen namus konusunun kadınlık-erkeklik rolleri ile onların izdüşümü olan annelik-babalık rollerinin şekillenmesine olan etkisini tartışacak olursak, erkeğin tam bir iktidar konumunda olmadığını söyleyebiliriz. Kadınlar namus konusunda, babanın veya erkeğin hatta annenin gözetiminde ve denetiminde olmaları anlamında edilgen konumundalar. Anne olduklarında yine aynı konuda edilgen konumlarını devam ettirmektedirler. Fakat bunun dışında, çocuklarıyla ilişkisinde, onları erkeklik ve kadınlık rollerine uygun yetiştirme ve daha birçok konuda etkileme ve yönlendirme noktasında aktif roldeler. Ama bu aktif rolün erkeklik ideolojisini içerdiğini ve o doğrultuda aktive olduğunu belirtmek gerekmektedir. Pembe, İskender'i ve kızını sanki görünürde olan iktidarın (babanın) görünmez temsilcisi gibi cinsiyetlendirilmiş toplumsallığa uygun bir şekilde yetiştirmiştir. Aslında her iki rolün, yani erkeklik/babalık ile kadınlığın/anneliğin birbirini etkisizleştirerek yeniden ürettiği sonucuna ulaşabiliriz. Madem erkek iktidarını ondan faydalanan kadınlar aracılığıyla sürdürüyor ve kadın da bu iktidarı erkeğe atfettiği müddetçe onun üzerinde iktidar kurabilmekte, o zaman birbirinin hem öznesi hem de nesnesi olan her iki rol birbirini etkisiz hale getiriyor demektir. Bu durumun sürmesinden uzun vadede kazançlı olan bir kesim olmamasına rağmen sınırlı alanlarda elde edilen kazançlar uğruna bu toplumsallık şekli kadınlar ve erkekler tarafından üretilmeye devam etmektedir.²⁴

²³ Arno Gruen, *Kendine İhanet*, s. 102.

²⁴ Şunu da belirtmek gerekir ki, cinsiyetlendirilmiş bir toplumsal yaşam sadece erkekler ve kadınlar öyle istedikleri için değil, aynı zamanda böyle bir toplumsal sistem, devlet ve yönetim aklı eril olduğu ve ona uygun ahlaki, hukuki ve siyasal ilkelerle inşa edildiği için de devam etmektedir.

Rollerin verdiği yüksek veya düşük statü doğrultusunda kurulan eşitsiz ilişkilerden sağlıklı bir birey ve toplumsallığın ortaya çıkması zor gözükmektedir. Çünkü role uygun hareket etmek en başından kişinin kendi olma imkânını elinden almıştır. Rollerin katı dayatmalarının olduğu toplumsallık şekillerinin şiddeti de barındırması, kişinin toplumsal düzene yakınlığı oranda kendi içine uzaklaşıp yabancılaşmasındandır. Romanda gördüğümüz gibi kendiliklerini erkekler üzerinden tanımlayan iki kadın, Naze ve Pembe, biri kendini dolaylı yoldan öldürmüş, diğeri de oğlu tarafından öldürülmüştür. Erkeklerle baktığımızda, iktidar konumunda olup yaşayanlara dur diyemeyecek kadar etkisiz ve sorumsuz iki erkek görürüz: Biri Berzo diğeri ise İskender'in babası Âdem. İskender'in amcası olan Tarık ise, İskender'i şeref ve haysiyet gibi erkeklik kavramları üzerinden annesini öldürmeye teşvik etmiştir. Buradaki tüm kadınlar ve erkekler dolaylı veya doğrudan birbirlerine şiddet uygulamışlardır. İnsanı tanımlayan empati, merhamet, vicdan vs. kavramlarla değil de namus, şeref, haysiyet gibi idealize edilen erkeklik kavramları üzerinden bir toplumsallık üretildiği için, bu toplumsallığın kadın ve erkek ile ebeveyn ve çocuk arasında sevgi, sorumluluk ve derin bağlılık yaratması mümkün değildir. Sevgiyi, bir başka varlığın birey oluşunu kabul etmek, değer vermek ve onun gelişiminden sevinç duymak²⁵ şeklinde yaşasaydık, bir başkasını mülkleştiren ve beklentilerimiz doğrultusunda onun benliğini inşa eden istismar edici türden bir ilişki yaşamazdık. Mülkleştirmeyen ve istismar etmeyen bir ilişki sorumlulukla hareket etmeyi ve birbirini anlamaya yönelik empati kurmayı da beraberinde getirecektir.

İskender'e baktığımızda annesiyle ilişkisinin derin bir sevgi ve bağlılık yerine ihtilafı olduğunu görürüz. Annesi "sultanım" diyerek tıpkı bir sultan gibi eylemlerinden sorumsuz ve serbest yetiştirirken, aynı zamanda onu kendi beklentisi doğrultusunda hareket etmeye iterek istismar edici sevgisinin nesnesi haline de getirmiştir. İskender şımartılmış bir çocuktur. Bunun yaratacağı olumsuz etkileri Alfred Adler şöyle anlatır:

"...belli bir şekilde aşırılığa kaçan sevgi ile taşan, çocuğu yerine düşünen, duyan, hareket eden, iş yapan, hatta konuşan bir annenin çocuğu bir parazit halinde gelişmeyi ve her şeyi başkalarından beklemeyi tercih eder. Daima öne geçer. Kendisini önemli bir kişi sayar. Herkesi kendisine hizmet etmeye zorlamak, herkesi parmağının ucunda oynatmak ister. Bencil eğilimler geliştirir. Başkalarına egemen olmayı, başkaları tarafından beğenilmeyi, hiçbir zaman vermeden daima almayı kendisine hak sayar."²⁶

Doğal olarak empati ve sorumluluk gibi kavramların gelişmesi sekteye uğrayacaktır. Bunu İskender'in, kız arkadaşının hamile kalmasında ve sonrasında çocuğunun sorumluluğunu üstlenememesinde ve annesini öldürdükten sonra hapisnede bir insan öldürmüş olmanın vicdani muhakemesini yapmamasında görebiliriz. Çünkü İskender bu türden muhakemeler yapmayacak kadar kendine yabancılaşmıştır. Bu konunun başlığı altına koyduğumuz epigraf bu durumun en belirgin ifadesidir. İskender bu satırlarda dünyayla kendisi arasına mesafe koyarak aslında yalnızlığını, yabancılığını, hayal kırıklığını ve çaresizliğini haykırmaktadır. İskender sadece dünyayla arasına mesafe koymaz, mevcut kendisiyle içindeki kendiliği arasına da mesafe koyar. Zaten ancak bu şekilde hayatta kalabilirdi. Aksi halde iç çatışmaları ve vicdani hesaplaşmalarla birlikte ağır bir travma yaşaması kaçınılmaz olurdu.

KAYNAKÇA

ADLER Alfred. **Bireysel Psikoloji**, Çev. Halis Özgü, Hayat Yay., İstanbul 2002.

BORA Aksu, Üstün, İlknur. "**Sıcak Aile Ortamı**" **Demokratikleşme Sürecinde Kadınlar ve Erkekler**, TESEV Yay., İstanbul 2008.

²⁵ Arno Gruen, İhanete Uğrayan Sevgi, s. 45.

²⁶ Alfred Adler, Bireysel Psikoloji, Çev. Halis Özgü, Hayat Yay., İstanbul 2002, s. 81.

GRUEN Arno. **Empatinin Yitimi (Kayıtsızlık Politikası Üzerine)**, Çev. İlkur İgan, Çitlembik Yay., İstanbul 2006.

GRUEN Arno **İçimizdeki Yabancı (Nefretin Kökenleri Yabancı Olana Nefret ve Sonuçları)**, Çev. İlkur İgan, Çitlembik Yay., İstanbul 2007.

SANCAR Serpil. **Erkeklik: İmkansız İktidar**, Metis Yay., İstanbul 2009.

ŞAFAK Elif. **İskender**, Çev. Omca A. Korugan (Yazarla birlikte), Doğan Yay., İstanbul 2011.

WELLDON Estele V. **Anne: Melek mi, Yosma mı? (Anneliğin İdealleştirilmesi ve Alçaltılması)**, Çev. Semra Kunt Akbaş, Can Kurultay, Ayrıntı Yay., İstanbul 2001.